

Tespih

Parmak
uçlarındaki
huzur

Deniz
Gürsoy

içindekiler

önsöz /	7
tespih nedir? /	11
tespihin gündelik hayatımıza girişı /	15
islamiyette tespih /	23
islam dünyasında tespih çeşitleri /	33
hıristiyanlıkta tespih /	37
bilimde tespih /	49
aksesuar ve ziynet eşyası olarak tespih /	53
tespihin yapılışı /	61
tespihin parçaları /	67
tespih yapılan maddeler /	73
kehribar /	77
tespih nasıl olmalı? /	87
tespih çekmenin püf noktaları /	89
osmanlı gündelik hayatında tespih /	93
19. yüzyılın sonunda tespih /	101
nâzım hikmet'e yollanan tespih /	113
fikriye hanım'ın tespih kolyesi /	115
tespih nerede satılır? /	117
ünlü tespih ustaları /	123
ünlü tespih koleksiyoncuları /	125
tespih yapılan maddelerin bazı özellikleri /	127
kaynakça /	139

Rüstem Paşa Camii Önünde, Osman Hamdi

önsöz

Ne amaçla kullanılırsa kullanılsın, tespih kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası. Kimi Allah'ın adını anmak için, ibadet amacıyla taşıyor tespihini. Kimi evinde dekoratif amaçla kullanmak için satın alıyor. Kimi sigarayı bırakmak için elleri oyalansın diye parmaklarından bırakmıyor. Bazıları yumurta topuklu ayakkabılarının arkasına beyaz çorapları görünecek biçimde basması yetmezmiş gibi, gücünün eziciliğini vurgulamak için sallıyor tespihini. Kimiyse altın Rolex saat yerine altın ya da değerli tespihini ziynet eşyası olarak taşıyor. Şoförlerin bazıları dikiz aynasına aksesuar, bazılarıysa sinyal koluna gerdanlık olsun diye asıyor tespihi. Bu yalnızca ülkemizde değil, Güney Amerika'da da şoförlerin vazgeçilmez gelenegİ. Ancak, son zamanlarda dikiz aynasındaki yerini CD'lere kaptırmış olmasına rağmen tespih sinyal kolundaki sağlam konumunu korumakta.

Her 5-10 yılda bir ekonomik krize giren ülkemizde bunalan, “Ya sabır” çekmek için tespih ediniyor. Tabii bunların tespihinin ipi pek uzun zaman dayanmıyor. “Ya sabır” derken krizin bütün faturası tespihe çıkarılıyor. Zararı yok. Sık sık büfe, komodin ve sehpa altlarından boncuk taneleri toplanıyor. 33'lük tespih, 32, hatta 31'lik oluyor ve bir “ya sabır” daha çekiliyor.

Uzun lafın kıyası, amaçları farklı da olsa, kadın-erkek, yaşlı-çocuk, pek çok kişi hayatının en az bir döneminde tespihle yakın temas kuruyor. Bazılarına yaşam boyu yoldaşlık yapıyor tespih.

Ben tespihi akşam işten eve geldiğimde yemekten sonra dijestif içkimi içerken çekmekteyim. Televizyon ya da şömine başında mütevazı koleksiyonumdan her gün bir başka tespih seçiyorum. Günün koşturusunun verdiği yorgunluk ve sıkıntıları bir tarafa atıp kafamı başka bir “düze” yani “dinlenme düzeyine” almak için bir yandan sol elimdeki içkimi yudumlarırken bir yandan kuruyemiş atıştırıp, sağ elimle durmadan tespih çekiyorum. Bu beni dinlendiriyor. En azından ben öyle zannediyorum. Belki de bundan olacak, akşam yattığımda kafamı yastığa koyar koymaz uyuyakalıyorum. Eşim bana yıllardır gıpta ediyor.

İyi, hoş da tespihin kitabını yazmak da nereden aklına geldi diyeceksiniz. Bu konuda ilk dürtü 1996 yılının Şubat ayında Vedat Nedim Tör Müze salonunda “Dua Taneleri” sergisini gezdiğimde geldi. Oradan çıkıp bir arkadaşım vasıtasıyla Kapalıçarşı’da Kadir’in dükkânına gittik ve o gün onun kendisine ait Osmanlı kuka tespihi binbir dereden su getirerek aldım. İşte tespihle ilk ciddi aşinalığım ve beraberliğim böyle başladı.

İkinci dürtü arkadaşım Ali Aynacı’nın 2001 yılında bir Atina seyahati sonrasında bana “ilgimi bildiği için” hediye getirdiği, Yunanistan’da basılmış İngilizce tespih kitabı oldu. Yunanlar bizim kültürümüze malolmuş tespihe bizden daha çok önem verip kitabını yapmışlar. Bizden geldiğini de yazmayı ihmal etmemişler. Çok kıskandım. Araştırdım. Bizde Uğuroğlu Barlas’ın 1976 basımı *Tespih ve Tespihçilik* adlı kitabı ile 1996’da Yapı Kredi’nin sergisi için yapılmış, Necip Sarıcı’nın *Dua Taneleri* kitabından başka kaynak bulamadım. Çok güzel kitaplar ama yeterli olmadı. Daha da kıskandım. Yunus ne demiş?

*Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun.*

Tespihimi o günden beri sol elle çekmeye alıştırdım kendimi ve bir elde tespih, diğer elde kalem oturdum, başladım yazmaya. Bu arada, “İslamiyet’te tespih” bölümünde yardımcı olan değerli dostum Şenol Ekin’e ve “Kehribar” adlı hikâyesini kitabıma almama izin verdiği için Ergun Aydalga’ya teşekkürlerimi sunarım. İşte sonucunda ortaya çıkan kitap bu. Bir gün belki yabancı dillere çevrilip havaalanlarında satılırsa, komşuya hasetim azalır. Şimdi alın tespihi sağ elinize, başlayın çekmeye. Bu kitap da sol elinizde. Sayfayı çevirmek için hangi elinizi mi kullanacaksınız? Onu da siz bulun.

Abdullah Deniz Gürsoy
İstanbul, 2003

tespih nedir?

*Ayasofya kubbesinde ak bir bulut,
Baktım, gitti gider. Balrengi tespihim
Kehribar günler, düştü yaprak ve umut,
Güz yağmuru indi camdan düğüm düğüm.
Oktay Rifat*

Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*'nde tespihi “Nadir ve güzel taşlardan veya rengi ve kokusu güzel ağaçlardan yapılmış, ortası delik, ufak toparlakların bir ipliğe dizilerek uçlarının birleştirilmesi suretiyle yapılan dizgi” diye tanımlıyor. Ben bu tanıma bir de “elde dua etmek, oyalanmak ya da stres atmak amacıyla çekilmek için yapılmış olan” açıklamasını ilave etmek istiyorum. Çünkü bu eklenti olmadan verilmiş olan ansiklopedik tanımlama boyna asılmak ya da bileğe takılmak amacıyla dizilmiş boncukları da kapsayabiliyor. Oysa onlar “tespih” değildir.

Tespîh sözcüğünün Arapça “sübhan” sözcüğünden türediği söylenir. Anlam olarak böyle olmakla birlikte tespihin ilk geliştirilip kullanıma sokulduğu Hindistan’da, çok eskiden kullanılan Sanskrit dilinde *tsepa* dua, *tsepian* ise tespih demektir. Buradan devamla *tsepian* sözcüğünün Arapça’ya, tespihin doğudan batıya göçü sırasında adıyla birlikte girmiş olması beklenebilir. Arapça’da “mesbaha” Farsça’da ise “tasbih” denir.

Yukarıdaki anlatımlarda tespih sözcüğü isim olarak alınmıştır. Bir de fiil olarak ele almak mümkündür. O takdirde “tespih etmek” Allah’ı bütün eksiklik ve kusurlardan uzak tutacak övgü dolu sözler söylemek anlamında olur. “Tespîh çekmek” ise iki anlam taşır: Hem tespih ustasının tespihin parçalarını tornada imal (kemanede çekme) işlemi olarak, hem de bir kişinin, elindeki tespihin boncuklarını tek tek baş ve işaret parmakları arasında çekmesi işlemi olarak.

Tespîh elde tutulup işaret ve orta parmak arasında alta üste savruluyorsa, baş ve işaret parmakları arasında ara sıra ya da sürekli çifter çifter çekiliyorsa ya da baş, işaret ve orta parmaklar arasında tespihin taneleri okşanarak tutuluyorsa o tespih çekilmiyor, olsa olsa o tespihle “elde oynanıyor” olmalıdır. Ya da “tespih sallanıyor” olmalıdır. Dua edilmiyor, edilmeyen dua da sayılmıyor. İşte

o zaman tespih dinsel amaçla değil, bir meditasyon aracı olarak değerlendirilmektedir.

Tespih İngilizce’de *rosary* ya da *worry beads*, İtalyanca’da *rosario*, Fransızca’da *chapelet*, Almanca’da ise *rosenkranz* olarak geçmektedir. Hepsi de Latince gül bahçesi anlamı taşıyan *rosarium* sözcüğünden alınmış. Çünkü, Ortaçağ boyunca gül bahçeleri dua edilen yerler olarak kullanılmış. Amerika’da ise tespihe *prayer beads* demekteler. Anglosakson dilinde *bidden* dua etmek *bede* ise dua anlamına geliyor. İngilizce boncuk demek olan *bead* sözcüğünün bu sözcüklerden türemiş olduğuna inanılır.

Müslümanlar da gül suyu, gül yağı ve gül tespihinde olduğu gibi dua ile gül arasında diğer çiçeklerden farklı bir ilişki kuruyorlar.

Kutsal *rudraksha* ağacının tohumlarından yapılmış
Hindu tespihi (D. Gürsoy Koleksiyonu)

tespihin gündelik hayatımıza girişi

*Dünya, Ahiret'in tarlasıdır.
İnsan dünyada kendi ihtiyar ve iradesiyle
iyilik ve kötülükten ne yaparsa Ahiret'te
onun karşılığını bulur.*

Buddha

İnsanlık tarihinde ipe dizilmiş boncuklar, dua saymak amacıyla kullanılmaya başlanmadan önce avda şans getirmesi, savaşta düşmandan, barışta da hastalıklardan korunmak için muska, tılsım ya da nazarlık niyetine kullanılmıştır.

Tespihi Tanrı'ya gönderdiği duaları saymak amacıyla ilk kullananlar Hindular'dır. Sonra Budizm ile bu alışkanlık doğuya, İslamiyetle Ortadoğu'ya, Katolik mezhebiyle de Avrupa'ya yayılmıştır.

Tespihin dini amaçla kullanımını açıklamak için sırasıyla Hinduizm, Budizm, İslamiyet ve Hıristiyanlık'ta tespihin yerini inceleyeceğiz.

Boncuk adetleri, yapılışı, dizilişı ve duaları farklı farklı da olsa bu inanışların hepsi tespihi dua saymak amacıyla kullanmışlardır.

hinduizm’de tespih

Çok eski inanışlardan olan Brahmanizm’in devamı sayılabilecek bir sentez dini olan Hinduizm’de tespih Şiva kültürü içinde MS 8. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Sanskrit dilinde *mala*, aynı zamanda “bahçe”, “çiçek demeti”, “çelenk” ve “boncuk gerdanlık” anlamına gelir. Tespihin Hindu dilindeki en eski adlandırılma biçimi ise *japamala*’dır. “Gül tespih” anlamına gelir. Bugün de Hindistan’da tespihe *mala* denmektedir.

Şiva için yapılan Hindu ayinlerinde 108 taneli sıraya geçirilmiş koyu kahverengi ve büyük taneli “Şiva’nın Gözü” denilen tespih çekilir. Bu tespihin tanelerini oluşturan tohumlar, kutsal *rudraksha* (*Eleaocarpus ganitrus*) ağacınındır. Bu ağaç yalnızca Cava’da yetişir. Tespih tanesinin, yani *rudraksha* tohumunun yüzeyinde kaç bölüm olduğuna bakılarak 32’den 108 taneli tespihe kadar değişik taneli tespihler vardır. *Rudraksha* tohumunun, beyni kontrol gücü olduğuna inanılır. Kon-santrasyon ve meditasyon yararları beklenilir.

Rudraksha tespihi boyunda taşındığı gibi, göğüse kadar sarkıtarak, kolda ya da bilekte de

taşınabilir. Ayrıca elde tutularak da kullanılabilir. Hindular'ın Şiva ibadetinde en etkili dua sözcüğü *om*'dur. Tespihle sayılarak bu sözcük tekrar edilir. Başta yalnızca Şiva için başlayan tespih kullanımı sonraları Vişnu kültüründe de kullanılmaya başlanmıştır.

Hindu rahiplerinin Vişnu tanrılara ibadetlerinde yine 108 taneli, kutsal tulsi ya da kutsal fesleğen ağacından (*ocimum sanctum*) yapıldığı için daha açık renkli ve bu defa küçük taneli tespihler çekilir.

Hinduizm'de 100 taneli tespih de kullanılmaktadır. Bu tespihlere *mantra* denir. Hinduizm'de tespih çekilmesi ayrıca hayatın sürekli olarak devran eden bir oluşum döngüsünü de ifade eder.

Hinduizm'de daima elinde tespihle betimlenen tanrılar vardır. Bunlardan erkek tanrı Brahma'nın dört elinin sağ ön eli tespihe ayrılmıştır. Durgas tanrıçası ise dokuz biçimde betimlenir. Bu dokuz betimlemeye Nava-Durgas denir. Bunların arasında Kushmanda betimlemesinde Tanrıça bir panter üzerindedir ve sekiz kolu vardır. Yedi elinde birer ayrı silah tutar, sekizinci (ikinci sol) elde ise tespih tutmaktadır.

Ganga Tanrıçası ise Hindistan'ın Ganj nehrini temsil eder. Bir timsah üzerinde bağdaş kurmuş olarak betimlenir. Dört kolu vardır. Bir elde

çiçek, bir elde su kabı, bir eli korunur vaziyette, sonuncu, yani sol arka elde ise bir tespih tutmaktadır. Saraswati adlı öğrenim ve bilgi tanrıçası da sağ arka elinde inci bir tespih tutmaktadır. Yine haftanın günleri tanrılarında Cuma günü tanrıçası Shukra'nın sağ arka elinde tespih vardır.

Şiva'ya inananlar *rudraksha* tohumundan, Vişnu'ya inananlar ise kutsal fesleğen ağacından tespih çekerler. Budistler, tespihlerini, elde

Saraswati

çektikçe koku versin diye bir incir türü olan kutsal *bo* ağacından (*ficus religiosa*) yaparlar.

budizm’de tespih

Budizm MÖ 5. yüzyılda Hindistan’ın kuzeyinde Hinduizm’den ayrılıp sonraları Buddha (ermiş) adını alacak olan Prens Siddhartha Gautama (MÖ 563 - 483) tarafından başlatılmıştır.

Budizm’de 108 taneli tespih ibadet amacıyla çekilir. Bu tespih 27’şer taneli dört parçaya bölünmüştür. İstenirse 54’lük bir tespih iki defa 27’lik olarak çekilir.

Tibet’te 27 taneli tespihle 10.800 sayısını buluncaya kadar dua tekrarı yapılmaktadır. Tibet tespihlerinin çevrede kullanılan diğer tespihlerden farkı tanelerinin ağacın yanı sıra mercan, fildişi, kehribar ve turkuazdan da yapılmasıdır. Hatta en değerlileri ölmüş kutsal kişilerin ya da lamaların kemiklerinden yapılmış olanlarıdır.

Hindistanlı Budistler tespihlerini kutsal *bodhi* ağacından yaparlar.

Çin tespihle, Budizm’in MS 1. yüzyılda Çin’e girmesiyle tanıştı. Çinli Budistler, “O *Mani Padni Om*” duasını tespihin her tanesiyle tekrar ederler. Bu sihirli duayı ne kadar tekrar ederlerse o kadar dünyevi maddi hayattan uzaklaşıp

uhrevi hayatın cennetinde sonsuzluğa erişeceklerine inanırlar. Çin’de tespih hâlâ bir ibadet aracı olmakla birlikte zaman içinde daha çok bir statü sembolü haline gelmiştir.

Koreli Budistler MS 4. yüzyıldan bu yana 108’lik tespihe, biri başta biri sonda olmak üzere iki büyükçe boncuk ilave etmişlerdir.

Tibet rahip tespihi - kehribar
(D. Gürsoy Koleksiyonu)

Japon Budistleri ise MS 6. yüzyılda edindikleri tespih alışkanlığını zamanımızda daha çok cennet, evlenme töreni gibi sosyal ortamlarda devam ettirirler. Sosyal statü sembolü olarak rahip tarafından kutsanmış bir tespih Japon evinde özellikle çay odasının duvarına asılır. Japon tespihleri ağaçtan yapılır ve 112 tanelidir. Japonya’da tespihe *shozoiki jiu-dzu* deniliyor.

Bugün Hindu, Budist ve Müslümanlar’da, yani doğuda, ibadet sırasında tespih tek elde çekilir. Batıda yani Hristiyanlık’ta ise tespih ibadet sırasında iki elle çekilmektedir. Bazıları, bu özelliğin, estetik açıdan doğunun asimetrik, batının ise simetrik anlayışlarına paralel bir davranış biçimi olduğunu ileri sürerler.

abaküs görevi

İşte şimdi tespihin ibadette kullanılmasının temel amacı ortaya çıkmakta. Tanrı’ya dileği olan, nedameti olan ya da ne maksatla olursa olsun yakaran bir kişi, belli bir mesajı defalarca Tanrı katına yollayacaksa bunu nasıl sayacak? 50’ye kadar bile sayarken yanlışlık yaparak 49’da bitirmek ya da 51’e taşmak mümkün. Bu sayı 99, 500, 1000 ve hele Budistler’de olduğu gibi 10.800 gibi rakamlara kadar çıkınca tespih bir çeşit abaküs gibi gerekli oluyor. Zaten abaküsü de Çinliler

icat etmiş. Hatta bazıları tespih çekerken dua sayısını şaşırmmamak için tespihi bir elinde çekerken diğer eline de mekanik bir numaratör olan “zikirmatik” alır ve her dua ettiğinde ya da tespih çektiğinde zikirmatiğın koluna baş parmağıyla basar. Zamanımızda zikirmatiklerin dijital olanları da kullanılmaktadır. Tespih Musevilik hariç bütün inanışlarda yaygın olarak kullanılır ancak her değişik inancın kendine özgü değişik tespihi vardır.

Ninem hayli yaşlanmış, onun deyişiyile bir değil, iki ayağı bir çukura girmişti. Bütün gününü Kur'an okuyarak ya da tespih çekerek geçirirdi. Bir gün arkadaşlarla toplanmış yandaki odada plak çalıyorduk. Ninem seslendi, gittim.

“Şu iradyonun sesini kes beni yanıldıyor” dedi.

Bir yandan da beş yüzlük tesbihini kimbilir kaçmncı kez parmakları arasında döndürürken hafif hafif mırıldanıyordu. Şiribim şiribom şiribim şiribom...

Savaş Yardımcı

islamiyette tespih

*Sabahtan şükür ediyor
Düşünüp fikir ediyor
Yüreği Allah diyor
Tespîhi zikir ediyor.*

Uzakdoğu'dan, İran yoluyla Arap yarımadasına yayılan tespih kullanma alışkanlığı, önceleri Anadolu ve Ege Adaları'ndaki Hristiyan keşişleri tarafından sürdürülmüş ve İslamiyet'in doğuşuyla birlikte müslüman ülkelerde de kullanılmaya başlanmıştır.

Kur'an'da canlı cansız tüm yedi gök ve yerde bulunanların Allah'ı tespih ettiği bildirilir: “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihlerini anlamazsınız.” (İsrâ suresi, 44. ayet. Bu ve daha sonraki bütün *Kur'an* alıntıları, TDV mealinin 1993 bas-kısındanır.)

“Cansız duran taş da nasıl tespih eder?” demeyin. Örneğin kuvarz kristalinin belli aralıklarla verdiği sinyaller (*pulse*’lar) o kadar hassas aralıklarla birbirini takip eder ki insanlar o taşı zamanı sayabilmek için kuvarz saatlerinde kullanmaktalar.

İman edenler yaratılış, ölüm, ölüm sonrası gibi temel soruları Allah’a iman ederek aşmışlar ve çeşitli hak dinlerini yüce Allah’a kulluk etmek için seçmişlerdir. Allah’ın birliğine ve mutlak hâkimiyetine teslim olan İslam cemaati, Allah’ın mükemmelliğini, yaratıcılığını, rahmetini ve bunun gibi bize bildirilmiş ve idrakimizle sınırlandırılmış 99 yüce güzel sıfatını (esmâ-i hüsnâ) tekrarlar.

Tespih ya da çoğulu “tesbihat”, Arapça’da daim olmak, süreklilik ve bir kimseyi hayatında senâ edip övmek anlamındadır. *Kur’an*’da ise Allah’ı sıfatına layık ifadelerle yâd etmektir. Bir manada Sübhanallah demektir. Yani Allah’ın yarattıkları ve eserleri karşısında duyulan hayret ve hayranlığı ve onun her türlü eksikliklerden arınmış olduğunu ifade etmek ve bunu sürekli tekrarlamaktır.

Tespihatta bu biçimde namaz sonrası önce Sübhanallah sonra Elhamdülillah sonra da Allahüekber 33 kere “tespih edilir”. Tesbihhan ya da tesbihfeşan (Farsça’da tesbihat yapan) Sübhanallah diyerek Allah’ı “tesbih eder”. Elhamdülillah

diyerek Ona hamd-ü sema, yani istifade etse de duyduğu şükrü ifade eder ve Allahüekber diyerek ona tekbir eder.

Tesbihat bir zikirdir. Namaz dışında olduğu gibi içinde de tesbihat vardır. Rükû ve secdede de tesbihat yapılır. Bu manada en güzel övgüler, yani tesbihat, en mükemmel varlık olan insandan istenmektedir.

Edirne’de üç selatin (padişahlar tarafından yaptırılmış olan) cami vardır. Bunlar Eski Cami, Üç Şerefeli ve Selimiye camileridir.

Bunların en eskisi olan, Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) açılmış Eski Cami’nin duvarlarına Hattat Abdullah Vekai tarafından kocaman harflerle Allah’ın sıfatları, yani “İsm-i Celâl”ler işlenmiştir.

İmam Gazali’nin (Ebu Hamid el-Gazali, 1058 - 1111) *el-maksadü’l-Esna Şerhu Esmâ illahi’l-Hüsnâ* adlı eserinde Allah’ın doksandokuz adı en iyi biçimde anlatılmıştır. “Süpha adı verilen doksandokuzluk tespihlerin her bir tanesi Allah’ın doksandokuz güzel adını (Esmâ-i hüsnâ) simgeler. Dolayısıyla “tespih etmek” Allah’ın adlarını anmak anlamına gelir. Otuzüçlük tesbihlerle de esmâ-i hüsnâ otuzüç taneciği üç kez çekerek söylenebilir. Otuzüçlük tespihler, Hz. Muhammed’in, Ebu Hüreyre’den aktarılan şu

öğüdü üzerine yapılmıştır: “Her namazın ardından her birinden otuzüçer kez olmak üzere Süphanallah, Elhamdülillah ve Allahüekber deyiniz.”

Sahabeden, yani Hz. Muhammed’in yakını olmuş kişilerden Ebu Hüreyre, Hz. Muhammed’in şöyle dediğini de aktarmaktadır: “Kim her gün yüz kez sübhanallah ve bihamdihi derse, deniz köpüğü kadar da olsa, günahları silinir...”

Yine Kur’an-ı Kerim’in Bakara suresinde:

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Biz hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi. (Bakara suresi, 30. ayet.)

Yalnızca bildiğimiz gördüğümüz âlemdeki canlılar ve cansızlar değil, nurdan yaratılmış enerji âlemindeki meleklerin de tesbihat yaptıkları bildirilmektedir. Ancak, isimleri bilmesi (yani ilim sahibi, bilgi sahibi olması ve ilahi ruhun üflenmesi) ile Âdem, meleklerle göre daha üstün sayılarak, yüce Allah’a halife olma göreviyle şereflendirilmiştir.

Bu durumda melekler Âdem’e secde etmişse de yalnız yine bir cin taifesi olan İblis, kendisini yaratılış olarak Âdem’den üstün görerek gurura ve kibre sapmış ve bu yüzden de Allah’ın güven ve sevgisini yitirmiştir.